

Žurnalistika – rizikinga profesija? Politikos įtaka saugiam žurnalistų įdarbinimui Lenkijoje 2015–2023 metais

Magdalena Mateja

Komunikacijos, žiniasklaidos ir žurnalistikos katedra
Informacijos ir komunikacijos tyrimų institutas
Mikalojaus Koperniko universitetas, Torunė, Lenkija
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5959-1082>
m.mateja@umk.pl
<https://ror.org/0102mm775>

Santrauka. *Keldama klausimus apie tai, kaip Lenkijoje buvo (ir tebėra) rizikinga imtis žurnalisto profesijos, norėčiau pradėti nuo sąvokos „įdarbinimo saugumas“ paaiškinimo, kuri patenka į socialinių mokslų sritį, tačiau veikiau siejama su darbo teise, higienos ir saugos vadyba, nei su socialinės komunikacijos ir medių mokslų sričiai priklausančiu tyrimu. Šią sąvoką pritaikiau siekdama nagrinėti politiką kaip veiksnį, lemiantį žurnalistų, profesionalų, kurių veiklos sritys ir pareigos apibrėžiamos 1984 m. Lenkijos spaudos įstatymu, saugumo jausmą.*

Esminiai žodžiai: įdarbinimas, atleidimas, valdžios įtaka ir spaudimas.

Journalism – a High-Risk Profession? The Impact of Politics on the Employment Security of Journalists in Poland in 2015–2023

Abstract. *Raising questions about how risky it was (and still is) to practice journalism in Poland, author Magdalena Mateja examines cases from 2015 to 2023, when the Polish government not only regulated the public broadcaster TVP, but*

Received: 31/08/2024. Accepted: 11/10/2024

Copyright © 2023 Magdalena Mateja. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

also interfered in the management of national commercial television and radio stations. During this period, journalists who did not please the authorities were fired from various media outlets. Among other things, the author concludes that in 2023, after the change of government, the situation of journalists did not improve either in the public broadcaster or in the media market as a whole.

Keywords: *hiring, firing, government influence and pressure.*

Pagal Lenkijos reglamentavimą, žurnalistas yra asmuo, kuriantis, rengiantis ar redaguojantis žiniasklaidos turinį. Įstatyme¹ apibrėžta, kad žurnalistinė praktika išlieka glaudžiai susijusi su redakcine veikla, tačiau nepateikiamas tikslus šios aplinkos ar darbo formos tipo ar specifinio pobūdžio apibrėžimas.² Nesunku pastebėti, kad per pastaruosius kelis dešimtmečius žurnalistų profesinė erdvė išsiplėtė, be kita ko, aprėpdama internetines platformas ir socialinius tinklus. Teisė profesijos sąvoką taip pat skirsto į darbą, atliekamą kaip priklausomą dalį, ir atliekamą savo lėšomis (plg.: verslo veikla, savarankiška veikla). Šiais laikais žurnalistinė praktika gali vykti glaudžiai bendradarbiaujant su viena redakcija, keliomis leidyklomis ar nepriklausomai nuo kitų subjektų. Žurnalistas savo pareigas gali atlikti tiek įprastinės, tiek elektroninės žiniasklaidos redakcijose, taip pat gali pasinaudoti vadinamąja profesinės laisvės privilegija, kuri nėra visiškai apibrėžta įstatymu, tačiau turėtų būti socialiai naudinga (Szot, 2015: 20-21). Svarbu, kad žurnalistika sujungia amato, profesijos bruožus, bet ir misiją, kurią galima suprasti, be kita ko, kaip prievolę „tarnauti visuomenei ir valstybei“, kuri žurnalistams primetama minėto Spaudos įstatymo straipsniu 10 skyriaus 1 dalies, punktu 1; žurnalistai taip pat turi įstatyminę pareigą „veikti pagal profesinę etiką ir socialinio sambūvio principus“.³

¹ Prawo Prasowe, 26 01 1984. Dziennik Ustaw, 1984 nr 5 poz. 24.: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19840050024>

² Min. šalt.

³ Min. šalt.

Žurnalistams etikos principai yra gairių rinkinys, apibrėžiantis profesinio elgesio standartus ir dažnai atsispindi konkrečiuose straipsniuose bei teisės aktuose, t.y., be kita ko: Lenkijos Respublikos Konstitucijos 14 ir 54 str., Spaudos įstatymo 6, 10 ir 12 str., Baudžiamojo kodekso 212 ir 216 str. Tam tikrus etikos principus ir standartus taip pat reglamentuoja tarptautinės ir nacionalinės žurnalistinės etikos kodifikacijos, įskaitant 1983 m. Paryžiaus deklaraciją su tarptautiniais žurnalistikos profesinės etikos principais,⁴ Žiniasklaidos etikos chartija,⁵ Lenkijos žurnalistų asociacijos etikos kodeksas ir žurnalistų elgesio kodeksas. Tačiau reikia atsiminti, kad šios kodifikacijos gali būti modifikuojamos ir jų aiškinimą lemia teisinis bei socialinis kontekstas.

Atsižvelgiant į pirmiau pateiktas pastabas, lengviau aiškinti „žurnalistinę misiją“, kurios reikalaujama iš Lenkijos praktikų. Nors tai abstrakti sąvoka, ją galima patikslinti identifikuojant žurnalistą profesiją apibrėžiančius elementus ir per žurnalistinės etikos prizmę. Šie elementai aprėpia: aukščiausios kokybės, patikimos ir nešališkos, įvairių perspektyvų informacijos pateikimą visuomenei; tarnavimą visuomenei ir valstybei, kartu ginant gavėjų teises ir interesus; veikimas laikantis įstatymo raidės, sąžiningumo ir profesinės etikos; edukacinį vaidmenį sklaidžiant visuomenei žinias, analizę ir kontekstą; atidumą rengiant medžiagą – nuo informacijos gavimo iki suteikiant teiginiams kalbinės formos; pagarbą universalioms moralinėms vertybėms bei tiesos siekimą.

Asmens saugumo jausmas priklauso ne tik nuo išorinės grėsmės nebuvimo, bet ir nuo kitų veiksnių, tarp jų ir stabilios finansinės padėties: darbo ir atlyginimo pastovumas, pakankamas vidutiniam pragyvenimo lygiui užtikrinti, medicininis ir socialinis draudimas, oraus išgyvenimo užsitikrinimas sulaukus pensinio amžiaus (*Klepka: Vademecum*

⁴ 1983 m. lapkričio 21 d. UNESCO, bendradarbiausi su tarptautinėmis profesionalių žurnalistų organizacijomis, patvirtino Naująjį tarptautinį žurnalistų etikos kodeksą (*Principes déontologiques de base de l'éthique du journalisme*).

⁵ Ethique du journalism. Rezoliucija 1003, ET Parlamentinė asamblėja, 1993: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-fr.asp?fileid=16414&lang=fr>

bezpieczeństwa...). Darbo saugumas arba užimtumo saugumas yra sąvoka, nurodanti tikrumo laipsnį, kurio darbuotojas gali tikėtis, kad artimiausioje ateityje jo užimtumas bus išlaikytas. Kitaip tariant, darbuotojui suteikiamas stabilumas be baiminimosi staiga darbą prarasti dėl nepriklausančių nuo jo priežasčių, tokių kaip restruktūrizavimas, ekonominė krizė ar technologiniai pokyčiai.

Įdarbinimo saugumui, be kita ko, įtakos turi užimtumo pastovumas, t. y. tikrumas, jog darbo vietai negresia sumažinimas; teisinės garantijos (pvz., darbo teisės nuostatos); įmonės politika (pvz., vidinė įmonių politika, saugant darbuotoją nuo atleidimo); gebėjimų tobulinimas (mokymų galimybė, galimybė kelti kvalifikaciją ir kt.); ekonominė ir profesinė padėtis (kai sektorius, kuriame asmuo dirba, turi įtakos darbo santykių saugumui). Kalbant apie pastarąjį veiksnių, verta paminėti, kad stabilios ūkio šakos dažnai užtikrina didesnę darbo saugumą nei nepastovūs ir krizių ištikti sektoriai. Žiniasklaida Lenkijoje priklauso nestabilių sektorių grupei, kurią daugiausia lemia šio straipsnio pavadinime minimos politinės sąlygos.

Užimtumo saugumas yra labai svarbus žurnalistams, kaip ir kitoms profesinėms grupėms. Socialinėje ir psichologinėje dimensijoje pastovus darbas lemia darbuotojo psichinę sveikatą, savijautą ir saugumo jausmą. Tai prisideda prie finansinio stabilumo, leidžiančio ateityje planuoti, investuoti ir vartoti. Motyvacinis požiūris didesnis darbo saugumas gali padidinti darbuotojų įsipareigojimą ir lojalumą darbdaviui.

Šiame straipsnyje pateikiami tyrimų, vadinamų antrinais, šaltinių rezultatai; lenkiškasis metodo pavadinimo atitikmuo yra „turimų duomenų analizė“ (Miotk 2021). Analizavau turinį, susijusį su žurnalistų padėtimi ir žiniasklaidos būkle Lenkijoje, ypač su politikų įtaka žodžio laisvei ir konkurencingumui. Duomenis gavau iš įvairių šaltinių, iš kurių svarbiausi yra žiniasklaidos ir reklamos pasaulio faktus analizuojanti profesinė spauda, pvz., „Press“ ir „Wirtualne Media“, taip pat tos pačios srities mokslinės publikacijos.

Norėčiau parodyti, kad 2015–2024 m. politinės sąlygos turėjo neigiamos įtakos Lenkijos žurnalistų užimtumo saugumui. Būtent tada

žurnalistai prarado pastovumo jausmą ir negalėjo visapusiškai pasinaudoti Konstitucijos garantuojama teise į žodžio laisvę. Tyrimo krypties laiko ribos apima Jungtinės dešinės⁶ valdymo laikotarpį ir pirmuosius vadinamosios spalio 15-osios koalicijos valdymo metus, kurią sudaro „Pilietinė koalicija“⁷, „Trečiasis kelias“⁸ ir Kairieji⁹. Per daugiau nei aštuonerius metus Lenkijos žiniasklaidos sistemoje įvyko radikalių pokyčių, o jų pasekmės buvo ypač skaudžios žurnalistų bendruomenei, todėl ir pasirinktas šis laikotarpis. Siekdama tyrimo tikslo, uždaviau šiuos tyrimo klausimus:

RQ1: Kaip politikų sprendimai ir veiksmai paveikė žurnalistų užimtumo saugumą viešojoje žiniasklaidoje?

RQ2: Ar yra žurnalistų, kuriems buvo naudingi politikų sprendimai?

K3: Kaip politikų sprendimai ir veiksmai lėmė žurnalistų užimtumo saugumą privačioje žiniasklaidoje?

K4: Kaip politikų veiksmai paveikė privačių žiniasklaidos įmonių konkurencingumą?

Politikos įtaka žurnalistinei aplinkai Lenkijoje.

Visuomeninės medijos

Jungtinės dešinės valdymo laikotarpiu Lenkijos žiniasklaidos sistemoje įvyko reikšmingų pokyčių. Žiniasklaidos sistema, nors ir autonomiška, yra svarbi didesnės sistemos – valstybės ir visuomenės – sudedamoji dalis. Ji taip pat turi savo struktūrą, vidinę organizaciją, teisinę bazę, jos egzistavimas ir funkcionavimas turi įvairių socialinių pasekmių. Egzistuoja ir atvirkštinis ryšys: atskiri valstybės komponentai, traktuojami kaip sistema, daro – skirtingu intensyvumu ir poveikiu – įtakos medijų sistemai kaip visumai arba jos komponentams (*Sonczyk* 2009: 72).

⁶ Zjednoczona Prawica.

⁷ Koalicja Obywatelska.

⁸ Trzecia Droga.

⁹ Lewica.

Iki 2015 m. visuomeninių medijų tikrovės komentavimo pusiausvyrą užtikrino mechanizmas, susidaręs dėl atskirų renkamų organų kadencijos trukmės (parlamento – 4 metai, prezidento – 5 metai, Valstybinės radijofono ir televizijos tarybos¹⁰ – 6 metai). Tai reiškė, kad per parlamento kadenciją televizijai vadovavo ankstesnės Seimo ir Senato daugumos paskirti žmonės. Pavyzdžiui, 1997–2001 m. valdžioje buvo Jerzy Buzeko kabinetas, kurį įkūrė *Akcja Wyborcza Solidarność*¹¹ ir *Unia Wolności*¹², tačiau 1998 m. birželį *Telewizja Polska* valdybos prezidento pareigas užėmė Robertas Kwiatkowski (*Historia Krajowej Rady...*) – siejamas su tuometiniais opoziciniais kairiaisiais. Tai buvo įmanoma, nes „(...) parlamentas ir prezidentas renka Valstybinę radijofono ir televizijos tarybą. Ši atitinkamai renka visuomeninio transliuotojo – TVP stebėtojų tarybą, o taryba – valdybą. Neišvengiamas Valstybinės radijofono ir televizijos tarybos paskyrimas pagal partinį požymį lemia tolesnius partijos rinkimus“. Taigi keturi iš penkių visuomeninio transliuotojo vadovybės narių buvo susiję su SLD¹³ ir PSL¹⁴ – partijomis, turėjusiomis įtakos minėtos Valstybinės radijofono ir televizijos tarybos rinkimams iki 1997 metų. Toks specifinis politinių jėgų balansas viešosios žiniasklaidos atžvilgiu išliko kelis dešimtmečius. „Kai valdė partijų koalicijos, kiekviena partija gaudavo kažką sau. Tačiau viena taisyklė

¹⁰ *Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji* (KRRiTV) – Valstybinė radijofono ir televizijos taryba, Konstitucijoje įvardyta institucija, skirta užtikrinti transliuotojų teisę informuoti bei visuomenės teisę žinoti.

¹¹ Solidarumo rinkimų akcija (AWS) – centro dešiniųjų koalicijos politinė jėga, suburta 1996 m. birželio 8 d., valdė 1997–2001 m.

¹² Laisvės unija (UW) – centristinė politinė jėga, 1994 m. sukurta iš dviejų liberalios krypties grupuočių, 2005 m. reformuota į Demokratų partiją, o 2016 m. – į Europos demokratų partiją.

¹³ Lenkijos demokratinė kairioji sąjunga: *Sojusz Lewicy demokratycznej* (SLD), 1993–1997 m. kartu su PSL, o 2001–2005 – su PSL ir Darbo unija buvo sudariusi valdančiąją daugumą.

¹⁴ Lenkijos liaudininkų (valstiečių) partija: *Polskie Stronnictwo Ludowe* (PSL). Nuo 2023 m. yra valdančiojoje koalicijoje, kurią sudarė liberalų partija Koalicija Obywatelska (Piliečių koalicija) drauge su Lewica (Kairiųjų partija) ir centristiniu judėjimu Polska 2050 (Lenkija2050).

liko nepakitusi. Didžiausia Seimo partija gaudavo „Wiadomości“¹⁵ ir paversdavo žinių laidą savo ruporu. Nesvarbu, ar jie buvo SLD, PO¹⁶ ar PiS¹⁷. Tačiau po 2015 metų rinkimų buvo žinoma, kad vadovavimą TVP perims viena partija. Pirmą kartą istorijoje viena grupuotė turėjo perimti visos skleidžiamos informacijos kontrolę“. (Kowalewski 2019: 29).

2015 m. sutapo Lenkijos Respublikos prezidento rinkimų ir parlamento rinkimų terminas, abiejuose rinkimuose sėkmė lydėjo Teisės ir teisingumo (PIS) kandidatus. Laimėjusi partija visišką Valstybinės radijofono ir televizijos tarybos kontrolę būtų įgijusi tik 2016 metų rugsėjį, todėl PiS politikai ryžosi Lenkijos konstitucijai prieštaraujančiam sprendimui¹⁸ ir priėmė vadinamąjį mažąjį žiniasklaidos įstatymą¹⁹, kuriuo 2015 m. gruodžio mėn. pabaigoje iš Valstybinės radijofono ir televizijos tarybos atėmė teisę skirti ir atšaukti visuomeninio transliuotojo vadovybę²⁰. Juo remdamasis Valstybės išdo ministras sutrumpino

¹⁵ Pagrindinė visuomeninio transliuotojo - Lenkijos televizijos (TVP) pirmosios programos naujienų laida, rengiama TVP naujienų tarnybos.

¹⁶ Platforma Obywatelska (PO) – Piliečių platforma, centristinė politinė partija, veikianti nuo 2002 m., 2007–2015 m. – pagrindinė valdančioji politinė jėga, kartu su PSL sudarė vyriausybę. Partijos vadovas yra Donaldas Tuskas, nuo 2023 m. – koalicinės vyriausybės premjeras.

¹⁷ Prawo i Sprawiedliwość (PiS) – Teisė ir teisingumas, dešiniojos krypties, konservatorių partija, įsteigta 2001 m., nuolat bendradarbiaujanti su *Marijos radijumi* (*Radio Maryja*, katalikų radijo stotis, įsteigta Torunėje 1991 m.); valdė 2005–2007 ir 2015–2023.

¹⁸ Tai 2016 m. gruodžio 13 d. nutartimi konstatavo Lenkijos konstitucinis tribunolas. Taip pat: *RPO chce nowelizacji, która przywróci KRRiT nadzór nad mediami publicznymi, píše w tej sprawie do marszałka Senatu*, <https://www.wirtualnemedial.pl/artukul/rpo-chce-nowelizacji-ktora-przywroci-krrit-nadzor-nad-mediami-publicznymi-pisze-w-tej-sprawie-do-marszalka-senatu> žiūrėta: 2020 01 28.

¹⁹ Radijofono ir televizijos įstatymo pakeitimo įstatymas, 2015 12 30: Ustawa z dnia 30 grudnia 2015 r. o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji, *Dziennik Ustaw*, 2016 poz. 25: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20160000025>

²⁰ Dar reikšmingesni pokyčiai, pažeidžiantys konstitucinę santvarką ir Konstitucijoje numatytą Valstybinės radijofono ir televizijos tarybos vaidmenį, buvo Nacionalinės medijų tarybos (orig.: *Rada Mediów Narodowych*) įsteigimas (2016 m.), kuriai su-

visuomeninių medijų vadovybės kadencijas ir paskyrė naujus vadovus, tarp jų laikinai eiti nacionalinio transliuotojo valdybos pirmininko pareigas Jaceką Kurskį. TVP svetainėje paskelbtoje biogramoje įrašyta, jog pirmininkas esąs „lenkų žurnalistas ir buvęs politikas“ (*centruminformacjivp.pl*), tačiau neminėjo J. Kurskio ryšių, kuris XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje bendradarbiavo su brolių Kaczyńskių Centro santarve, 1993 m. vadovavo šios jėgos rinkimų kampanijai, o nuo 2001 m. (su pertraukomis) oficialiai buvo susietas su Teise ir teisingumu (*wprost.pl*). Jaceko Kurskio ryšiai su Lechu ir Jarosławu Kaczyńskiu neapsiriboją vien sutampančiomis pažiūromis (kai kritikuoja pokomunistinius ir liberaliuosius sluoksnius); TVP pirmininkas viešai deklaravo emocinį susitapatinimą ir lojalumą PiS lyderiams, pasivadinęs „Kaczyńskio bulterjeru“ (Mateja 2009). TVP pirmininko ir PiS pirmininko bendradarbiavimo mastą ir stilių pakomentavo buvęs transliuotojo darbuotojas, aprašytą elgesį galėjęs stebėti: „PiS pirmininko atvykimo dieną visad aikštėje pasirodydavo Jacekas Kurskis. Jis asmeniškai įsitikindavo, kad viršininkas, kuriuo buvo vadinamas Jarosławas Kaczyńskis, liktų patenkintas vizitu. Kai ateidavo kitų partijų vadovai, tokios procedūros nesilaikydavo. TVP pirmininkas jų nesveikindavo. Koridorius dėl jų nebūdavo užtvėriamas. (...) Pats interviu visada buvo įrašomas. Kaczyńskis, tiesą sakant, buvo vienintelis politikas, galėjęs tikėtis, kad TVP netransliuos jo interviu tiesiogiai. Jacekas Kurskis asmeniškai viską prižiūrėjo“ (Kowalewski 2019: 139-140).

Lenkijos televizija (TVP), vadovaujama Jaceko Kurskio, išplėtota technologiškai ir tam įtakos turėjo vyriausybės subsidijos greta abonentinio mokesčio (pvz., 2019 m. TVP gavo 1,12 mlrd. PLN kompensaciją, o 2020 m. – net 1,95 mlrd. PLN)²¹. Tačiau ekspertų ir nepriklausomų žurnalistų teigimu, patyrė programų ir personalo nuostolių. J. Kurskiui

teikta teisė skirti ir atšaukti Lenkijos televizijos ir radijo, Lenkijos naujienų agentūros (Polska Agencja Prasowa, PAP) valdybą bei priežiūros tarybas.

²¹ 1,12 mld zł z rekompensaty publicznej trafi do TVP. Tylko 60 mln zł dla Polskiego Radia: <https://www.wirtualnemedia.pl/artykul/krrit-podzielila-rekompensate-dla-mediow-publicznych-1-12-mld-zl-ze-1-26-mld-zl-dla-tvp>, žiūrėta: 2020 01 20.

pradėjus eiti pareigas, pradėti žinomų žurnalistų atleidimai, tarp jų tų, kurie reiškė kritiką vyriausybei. Kai kurie iš jų buvo ilgamečiai medijos darbuotojai, todėl atleidimai sukėlė viešas diskusijas apie žiniasklaidos nepriklausomumą. Tuo metu visuomeninėje televizijoje darbo neteko per 200 žurnalistų (Kowalczyk, 2020), tarp jų ir vadinamosios žvaigždės, pvz., žurnalistės Beata Tadla ir Hanna Lis, susijusios su naujienų tarnyba, Grażyna Torbicka, besispecializavusi kultūros žurnalistikoje, kino ir filmo žinovė, Michał Olszański iš „Express Reporters“ laidos (*Siedem Gwiazd...*). Tarp atleistųjų buvo Justyna Dobrosz-Oracz, „Wiadomości“ reporterė, Jarosław Kulczycki – TVPInfo vedėjas, Igoris Sokołowski, TVPInfo vedėjas, Małgorzata Serafin, TVPInfo išleidėja, Andrzej Fidykas, dokumentinio filmo redakcijos vadovas. Atsistatydino „Wiadomości“ reporterė ir TVPInfo vedėja Karolina Lewicka²², TVPInfo vedėja Diana Rudnik, TVP Info reporterė Kamila Biedrzycka-Osica, portalo tvp.info žurnalistė Iwona Radziszewska. Vieni TVP paliko šalių sutarimu (pvz., „Panoramos“²³ vyriausiasis redaktorius Jacek Skorusas), kitų darbo laikotarpis baigėsi ir sutartys nebuvo tęstos (pvz., Tomaszui Lisui ir Joannai Racewicz), tretiems buvo padėkota už bendradarbiavimą, pašalinus konkrečią laidą (pvz., Barbara Czajkowska).

TVP vadovybė nedelsdama įdarbino „saviškius“, tad direktorių pareigas užėmė Janas Pawlickis (TVP1), Maciejus Chmielis (TVP2), Mariusz Piliś (Telewizyjna Agencja Informacyjna), Mateusz Matyszkowicz (TVP Kultura), Piotras Gursztynas (TVP Historia), Magdalena Tadeusiak (TVP Polonia). Marzena Paczuska tapo naująja „Wiadomości“ naujienų vadove, Piotras Lichota – „Panoramos“ laidos, Marek Walencikas pradėjo vadovauti „Teleexpress“ naujienų laidai,

²² Jos interviu su kultūros ministru Piotru Glińskiū supykė PiS ir paskatino partiją paspartinti vadovaujančių pozicijų pokyčius visuomeniniame transliuotojuje. Lewicka buvo vadinama propagandiste ir apkaltinta manipuliavimu. Daugelis žurnalistų gynė žurnalistės pokalbio būdą. Išsamiau. SWA, Lista dziennikarzy „politycznie niepoprawnych“ dla nowych władz TVP. Za co wylecieli?: <https://wiadomosci.dziennik.pl/media/artykuly/510470,zwolenieni-tvp-lis-dobrosz-oracz-wiadomosci-telewizja.html>, žiūrėta 2020 01 12.

²³ TVP antrosios programos naujienų laida.

Grzegorz Adamczyk – TVP Info (kaip TAI direktoriaus pavaduotojas), o Justyna Karnowska – TVP ABC (TVP ABC redakcijos ir edukacinių projektų TVP1 vadove). Dawidas Wildsteinas (vadovas) ir Samuelis Pereira (vadovo pavaduotojas) tapo atsakingi už TVPInfo programos publicistinių laidų redakciją, o Krzysztof Karwowski (TVP1 direktoriaus pavaduotojas publicistinėms ir socialinėms laidoms) ir Marcinas Pieńkowski (publicistikos redakcijos vadovas) – pirmojoje programoje (*Majewski...*).

Taip pat Lenkijos radijuje įvyko personalo pasikeitimų, plačiai nuskambėjusių žiniasklaidoje. Kaip atvejį galima paminėti Radijo trečiosios programos, vadinamos „Trójka“, žurnalistės Annos Gacek pasitraukimą, kuris sukėlė protestus ir sumenkino pasitikėjimą stotimi. „Skandalingas, staigus, nepagrįstas „Radio Trójka“ redaktorės Annos Gacek atleidimas iš darbo yra viešas, politiškai motyvuotas menkomis emocijomis ir interesais vandalizmo aktas kultūros srityje (...), toks neabejotinai iškilios muzikos žurnalistės traktavimas verčia Lenkijos radijo vadovą atsistatydinti. Mes prašome pakeisti dabartinius sprendimus Annos Gacek byloje“, – peticijoje teigė interneto vartotojai (*Wojciech Mann...*).

Lenkijos radijuje, ypač iš trečiosios programos pasipylė pranešimai apie nemalonią atmosferą ir spaudimą žurnalistams, kuris galėjo būti vertinamas kaip mobingas. Redaktorius Rafałas Tomańskis informavo apie būdus: „[Reporteris – M.M. past.] sulaukė priekaištų, jog pranešime apie filmą [Agnieszkos Holland „Žalia siena“ – M.M. past.] pasakė: „Kiekvienas turėtų pamatyti šį filmą“. Jis dingo iš visų darbotvarkių, nes pateikė „politiškai nekorektišką komentarą“. (...) Lenkijos radijuje žmonės dirba akordiškai. Daugiausiai dirbantys neturi etato, todėl dingęs iš grafiko neuždirbsi. Taigi dar kartą: turi būti paklusnus, kad ką nors užsidirbtum. (...) Iki kol nelikau nubaustas už nekorektiškumą, uždirbdavau po 10 000 PLN į rankas. (...) Po to – tik keturis kartus po 450 PLN į rankas, t. y. 1800 PLN per mėnesį“ (Kublik 2023). Žmogaus teisių ombudsmeno pavaduotojas įsikišo į darbo standartų klausimą visuomeninėje radijo stotyje ir nusiuntė prašymą Valstybinei darbo inspekcijai atlikti patikrinimą. Pareiškėjas kaltino kanalo vadovybę,

kad, likus kelioms minutėms iki transliacijos, atšaukta žurnalistų laida, trūko tarnybinių sprendimų skaidrumo, juntamas nuolatinis psichologinis spaudimas ir bandymai žodžiu paveikti atskirų žurnalistų nepriklausomybę, palaikomas nuolatinis neapibrėžtumas, atviras spaudimas, kurio tikslas – remti tik vieną politinio ginčo pusę, siunčiant žurnalistus į komandiruotes arba perkeliant į archyvus, kad liktų apribotas darbo eteryje galimybė (*W Trójce dochodziło do ...*).

1 pav. Politikų, disponuojančių įtaka visuomeniniam radijui ir televizijai, laukai. Parengta autorės.

Žurnalistų atleidimai iššaukė žiniasklaidos bendruomenių ir žodžio laisvę ginančių organizacijų, kaip antai Helsinkio žmogaus teisių fondo ir „Reporterių be sienų“, protestus. Šis reiškinys buvo vertinamas kaip spaudos laisvės principų pažeidimas ir kėlė kritiką tiek šalyje, tiek užsienyje. Atleidimai iš visuomeninio transliuotojo padarė didelės įtakos Lenkijos žurnalistų bendruomenei. Viena vertus, paskatino naujas nepriklausomas iniciatyvų, tokių kaip internetinių radijo stočių „Radio 357“ ar „Radio Nowy Świat“ įgyvendinimą, kurių komandą daugiausia sudaro buvę trečiosios Lenkijos radijo programos žurnalistai; kita vertus, apribojo nuomonių įvairovę pagrindinėje žiniasklaidoje. Visuomeninės žiniasklaidos šeimininkai ją monopolizavo, įtraukdami ne tik valdžiai lojalius žurnalistus ir publicistus, bet ir apmokėdami šališkus

ekspertus bei apžvalgininkus. Iki 2023 m. gruodžio 20 d. TVP „egzistavo atlygio komentatoriams, teikiantiems pasisakymus naujienoms ir žurnalistinėms laidoms tiek studijoje, tiek už jos ribų sistema“; sistema leido gauti vienkartinės 500 zlotų vertės išmokas; bendradarbiavimą reglamentavo ir platesnis sutarčių spektras. TVP mokėjo atlygį už komentarus mažiausiai dešimčiai žmonių, įskaitant dešiniųjų pažiūrų komercinių medijų žurnalistus – Jaceką Karnowski, Michałą Karnowski, Jerzy Jachowiczų ir Piotra Nisztorą (*Bagińska, 2024*). Dėl asmeninių ir finansinių priklausomybių informacinėse ir nuomonę formuojančiose laidose skambėjo stiprus balsas, šlovinęs Jungtinės dešinės ir peikęs opozicinių partijų politikus, vyriausybę kritikavusius visuomenininkus, maištinguosius menininkus ar kt.

Svarbu tai, kad 2023 metų rudenį įvykęs valdžios pasikeitimas, nulėmęs naujos vyriausybės formavimą, neišsprendė viešosios žiniasklaidos priklausomumo nuo valstybės valdžios problemos. Priešingai, 2023 m. gruodžio mėn. Kultūros ministro (atsakingo už *TVP* ir *Polskie Radio*) veiksmai, kurių tikslas buvo pakeisti visuomeninės žiniasklaidos institucijų sudėtį, buvo grįsta Komercinių bendrovių nuostatomis, todėl buvo pripažinti prieštarais ir net neteisėtais. Helsinkio žmogaus teisių fondas (HŽTF) sutiko, kad tai, kaip veikė Lenkijos televizija, Lenkijos radijas ir Lenkijos naujienų agentūra PAP prieš 2023 m. parlamento rinkimus, akivaizdžiai prieštarauja nuostatomis, apibrėžiančioms visuomenines medijas demokratinėje teisinėje valstybėje. Visuomeninė televizija ir radijas aiškiai pažeidė įstatyminę pareigą siūlyti pliuralistinį, nešališką, subalansuotą ir nepriklausomą turinį. TVP taip pat ne kartą rodė turinį, kurstantį priešišumą konkrečioms socialinėms grupėms, įskaitant tokį, kuriuo kurstoma neapykanta, įskaitant ksenofobinį ir homofobinį pobūdį. Šiose žiniasklaidos priemonėse dažnai būdavo persekiojami žurnalistai, tinkamai vykdę savo profesines pareigas. Tuo pačiu HŽTF nepritarė ministro Bartłomiejaus Sienkiewicziaus sprendimų koncepcijai ir procedūrai, primindamas, kad tai prieštarauja konstituciniams standartams: „(...) 1995 m. (...) Konstitucinis Tribunolas pastebėjo, kad esminiu 1995 m. visuomeninio radijo ir televizijos nepriklau-

somumo principo elementu yra „paversti visuomenines medijas nepriklausomomis nuo valdžios institucijų“. HŽTF taip pat mano, kad buvo pažeisti Europos Tarybos standartai. Europos Tarybos žmogaus teisių komisaro teigimu, „visuomeninės žiniasklaidos pavedimas tiesioginei vyriausybės kontrolei suteikiant jai teisę skirti ir atleisti visuomeninės televizijos ir radijo stebėtojų tarybų ir valdybų narius prieštarauja Europos Tarybos normoms, kuriomis pirmiausia reikalaujama, kad viešojo žiniasklaida išliktų nepriklausoma nuo politinio ar ekonominio kišimosi“ (*Stanowisko Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka...*²⁴).

Visuomeninio transliuotojo pastatus užėmė PiS palaikantys žurnalistai, kuriuos naujoji valdžia nusprendė nušalinti iš pareigų. Protestuotojus palaikė PiS ir Suverenios Lenkijos politikai bei abiejų dešiniųjų partijų elektoratas. 2024 m. sausį „Telewizja Polska“ drausmine tvarka nutraukė darbo sutartis su minėtuose protestuose dalyvavusiais žurnalistais: TAI direktoriumi Michału Adamczyku ir jo pavaduotojais Samueliu Pereira ir Marcinu Tulickiu. Visuomenei buvo paaiškinta, kad „plačiąja prasme [atleidimo priežastys – M. M. past.] susijusios su (...) daugybe pažeidimų ir veiksmų, kenkiančių bendrovei, kuriuos [žurnalistai – M. M. past.] padarė (...) po 2023 m. gruodžio 20 d.“ (*Niedbalski, 2024*).

Politikos įtaka žurnalistinei aplinkai Lenkijoje.

Privati žiniasklaida

Nors komercinę žiniasklaidą politinė įtaka paveikė mažiau, šiame segmente taip pat įvyko pertvarkymų ir atleidimų, ypač atsižvelgiant į kitus žiniasklaidos aplinką ir žiniasklaidos įmonių pirkimus, kuriuos vykdo nuo vyriausybės priklausomi subjektai. 2021 metais „Orlen Group“ perėmė „Polska Press“ kontrolę²⁵, o po šio perėmimo daugelis „Polska Press“ priklausančių regioninių laikraščių vyriausiųjų redakto-

²⁴ Position statement by the Helsinki Foundation for Human Rights on the changes in the public media, 22 12 2023.

²⁵ 2022 m. gruodžio 31 d. valstybės išdui priklausė 49,90% koncerno „Orlen“ akcijų. Šaltinis: Akcjonariat i akcje, <https://raportzintegrowany2022.orken.pl/grupa-orken/akcjonariat-i-akcje>, žiūrėta: 2024 10 30.

rių ir žurnalistų buvo atleisti arba išėjo savo iniciatyva, pareiškę susirūpinimą dėl redakcijos nepriklausomumo. Adamas Szynolis apklausė 19 buvusių regioninių ir vietinių laikraščių, kuriuos perėmė kuro koncernas, vyriausiųjų redaktorių ir paskelbė jų atsakymus pavadinimu „Vyr.redaktorių vertinimu“. Jis taip pat pristatė aplinkybes, susijusias su žurnalistų atleidimu bei aptarė ankstesnius leidėjų sprendimus, kuriais galiausiai „Polska Press“ grupė paskatinta perduoti „Orlen“. Keičiant savininkus buvo vadovaujama propagandiniu žiniasklaidos „repolonizacijos“ šūkiu (*Ukazala się książka...*). Nors žiniasklaidos dekoncentracijos įstatymas, minint „repolonizaciją“, buvo intensyviai svarstomas, formaliai liko nepriimtas. Siūlomų pakeitimų tikslas buvo apriboti užsienio kapitalo dalį Lenkijos žiniasklaidoje. Projektas buvo prieštaringas, jo kritikai baiminosi, kad naujosios normos gali būti panaudotos spausti komercinę žiniasklaidą ir apriboti jų nepriklausomybę. Jie neklydo, pati teisinė iniciatyva prisidėjo prie reikšmingų pokyčių Lenkijos žiniasklaidos rinkoje.

Tuo laikotarpiu, kai Lenkijoje valdė Jungtinė dešinė, buvo sutrikdytas licencijų pratęsimas komercinei žiniasklaidai, kuri pagal galiojančius įstatymus turi pateikti prašymą Valstybinei radijofono ir televizijos tarybai ir laukti sprendimo. Plačiausiai nuskambėjęs atvejis buvo TVN24, vieno pagrindinių Lenkijos TV naujienų kanalų, licencijos pratęsimas. Amerikos bendrovei „Discovery“ priklausantis TVN24 Valstybinėje radijofono ir televizijos taryboje kovojo su užsitęsusiu sprendimų priėmimu. Dėl koncesijos, kurios galiojimas turėjo baigtis 2021 m., Taryboje vyko intensyvios diskusijos ir balsavimai, o galiausiai, likus kelioms dienoms iki galiojimo pabaigos, licencija buvo pratęsta. Kanalas sprendimo laukė 19 mėnesių, jis buvo priimtas 2021 metų rugsėjį, tačiau reguliuotojas nutarime padarė išvadą, jog „kanalas neturėtų jos gauti“. Šio tipo prieštaravimai yra kurioziški (*KRRiT przedłuza...*).

Situacija atidėjus sprendimą dėl licencijos pratęsimo pasikartojė, kai prašymas buvo susijęs su pagrindine Discovery stotimi, t. y. TVN. Pabrėžtina, kad medijos savininkai dėl licencijos pratęsimo kreipėsi jau 2022 metų pabaigoje, likus daugiau nei metams iki jos galiojimo pabaigos. Vis dėlto Valstybinė radijofono ir televizijos taryba sudarė

verslininkui netikrumo, kol priėmė sprendimą pratęsti licenciją dar dešimčiai metų praėjus daugiau nei 11 mėnesių nuo prašymo pateikimo (*Rzeczpospolita* 2023). Tokia praktika negalėjo palikti abejingų TVN stotyje dirbančių žurnalistų dėl įdarbinimo saugumo, juolab kad Valstybinės radijofono ir televizijos tarybos pirmininku 2022 metais tapo PiS lojalus Maciejus Świrski, dėjęs pastangų, kad būtų užkirsta galimybė gauti licenciją kitam bendrovės televizijos kanalui – TVN *Style*.

2021 m. buvo pateiktas įstatymo projektas, apribojantis subjektų, nepriklausančių Europos ekonominei erdvei, galimybę Lenkijoje valdyti žiniasklaidos priemones. Paprastai vadintas „Lex TVN“ projektas buvo kritikuojamas kaip bandymas apriboti TVN nepriklausomybę, nes stotis priklausė amerikiečių kompanijai. Įstatymo projektas sukėlė visuomenės protestus ir buvo kritikuojamas nacionalinių bei tarptautinių organizacijų, kovojančių su žodžio laisve. Prezidentas Andrzejus Duda vetavo įstatymo projektą 2021 m. gruodį, vis dėlto bandymas privačią televiziją padaryti priklausomą nuo vienos partijos sprendimų gali pavykti. Dėl finansinių problemų savininkas amerikietis ketina TVN stotį parduoti, o Jarosławo Kaczyńskiego grupė svarsto ją įgyti: „Planas perimti stotį yra gana realus ir jame gali dalyvauti Orbanui draugiški vengrų investuotojai“ (*Gołdyn*, 2024).

Problemų, su kuriomis susidūrė TVN24 ir TVN televizijos kanalai, patyrė ir radijo stotis Radio TOK FM. Valstybinė radijofono ir televizijos taryba taip pat buvo atidėjusi sprendimą pratęsti licenciją radijui, pateikiančiam platų nuomonių spektrą. Kai kurie komentatoriai suvokė šį procesą kaip politiškai motyvuotą, ypač atsižvelgiant į kritišką stoties, kurią bendrai valdo Agora SA²⁶ (66 proc. akcijų) ir „Polityka – Spółdzielnia Pracy“²⁷ (34 proc. akcijų), pobūdį.

²⁶ Žiniasklaidos bendrovė, valdanti visiškai arba iš dalies žiniasklaidos ir pramogų medijų įmones, iki 2024 04 01 – ir dienraštį „Gazeta Wyborcza“ (įsteigtą Piliečių komiteto „Solidarność“ 1989 m., rengiantis pirmiems laisviesiems parlamento rinkimams), kuri šiuo metu leidžia ribotos atsakomybės bendrovė *Wyborcza sp. z o.o.*

²⁷ Leidykla, 1990 m. įsteigta savaitraščio „Polityka“ žurnalistų, kai buvo likviduojama „Darbininkų leidybinė įmonė“ „Prasa-Książka-Ruch“.

Valstybinės radijofono ir televizijos tarybos veiksmai dėl licencijų pratęsimo dažnai buvo kritikuojami už lėtumą ir pasidavimą politinei įtakai. Daugelis medijų ir nevyriausybinių organizacijų teigė, kad šie bandymai galėjo būti naudojami siekiant daryti spaudimą nepriklausomai žiniasklaidai, ypač tai, kuri kritiškai praneša apie vyriausybės veiksmus. Valstybinė radijofono ir televizijos taryba gynė savo sprendimus, pabrėždama, jog veiksmas atitinka įstatymus ir procedūras. Vėlavimas ir ginčai dėl licencijų elektronei privačiai žiniasklaidai pratęsimo sukėlė tarptautinės bendruomenės reakciją. Tokios organizacijos kaip „Reporteriai be sienų“ ir Europos Komisija išreiškė susirūpinimą dėl žiniasklaidos laisvės padėties Lenkijoje. Jungtinių Valstijų vyriausybė per ambasadorių Varšuvoje ir Valstybės departamento pareiškimais taip pat įsikišo TVN klausimu, pabrėždama didžiulę laisvos ir nepriklausomos žiniasklaidos svarbą demokratijai.

Privatūs leidėjai dažnai keisdavo personalą restruktūrizuodami arba reaguodami į finansines problemas, kurias, be kita ko, sukėlė žiniasklaidos rinkos transformacija, pajamų iš reklamos mažėjimas ir kimntantys medijų turinio vartojimo įpročiai. Daugelis redakcijų nusprendė sumažinti savo komandas, todėl žurnalistai liko atleisti. Nors komercinės žiniasklaidos valdžia tiesiogiai nekontroliavo, politinis spaudimas galėjo turėti įtakos redakcijos sprendimams. Kai kurios redakcijos buvo kritikuojamos, kad savo laidas taikė prie valdančiųjų politikų lūkesčių ir tai galėjo lemti personalo pasikeitimus ar su nauju kursu nesutinkančių žurnalistų atleidimą. Tokio prisitaikymo atvejis yra Polsat TV stotis. Jos savininkas investavo į projektus, priklausomus nuo valstybės valdžios sprendimų, todėl televizijos informacijos ir publicistikos direktore paskyrė Dorotą Gawryluk, garsėjančią konservatyviomis pažiūromis bei simpatijomis PiS. Iš įmonės buvo atleisti keli liberalesni žurnalistai, įskaitant Radosławą Kietliński ir Beatą Grabarczyk – Polsato ikonas, o pati Gawryluk atrinko bendradarbius, padėjusius jai persiorientuoti – švelninti, kartais net blokuoti konservatoriams nepriimtinas naujienas ir tuo pačiu skleisti nepalankias opozicijai. „Polsat“ laidos aiškiai reklamavo valdančiosios partijos politikus, ypač Ministrą pirmininką

Morawieckį. Nešališkumo trūkumas stočiai atnešė tam tikros naudos, įskaitant išaugusius reklamos užsakymus iš valstybės įmonių. Remiantis 2018 metų Aukščiausiųjų kontrolės rūmų ataskaita dėl Valstybės izdo bendrovių išlaidų rėmimui ir žiniasklaidos veiklai, TVN dalis šioje srityje nuo 2015 m. iki 2017 m. I pusmečio sumažėjo nuo 22,3 proc. iki 1,6 proc., o Polsat padidėjo nuo 15,8 proc. iki 33,9 proc. (Dąbrowska, 2018: 26).

Jungtinės dešinės valdymo laikotarpiu gerokai išaugo valstybės valdomų įmonių išlaidos reklamai ir rėmimui – konservatyvios žiniasklaidos siūlomoms paslaugoms. Pavyzdžiui, 2022 ir 2023 metais pirmaujančios Valstybės izdo bendrovės skyrė 15,1 mln. PLN žiniasklaidos (daugiausia reklamos ploto) pirkimui iš Niezależne Wydawnictwo Polskie (savaitraščio „Gazeta Polska“ leidėjas), TV Republika, Gazeta Polska Clubs Foundation, Słowo Niezależne (kuri leidžia portalą Niezależna.pl ir mėnraštį „Nowe Panstwo“) ir iš Lenkijos ekonomikos forumo. Pastarajai įmonei vadovauja Grzegorz Tomaszewski, PiS pirmininko Jarosławo Kaczyńskiego pusbrolis. Be to, subsidijomis buvo remiami subjektai, susiję su Tomaszo Sakiewicziaus žiniasklaida, todėl 2018 m. sausio mėn. Media Niezależne fondas (FNM) pasirašė sutartį su Nacionaliniu aplinkos apsaugos ir vandentvarkos fondu ekologiniam projektui Puszcza.tv įgyvendinti. Sutarties objektas sulaukė ekspertų kritikos, fondas buvo apkaltintas patirties stoka ekologijos srityje ir dalyvavimu tuometinio aplinkos ministro Jano Szyszko dukters m. dr. Katarzynos Szyszko-Podgórskos projekte (Kurpiewska 2021). Galiausiai FNM gavo 5,5 mln. PLN (15 mln. ...) subsidiją „daugialypės terpės portalui su 20 mln. peržiūrų, 240 tekstų ir 300–400 nuotraukų per mėnesį“. Palyginimui, 2021 metų liepą „Portal Puszcza TV“ paskyrą „YouTube“ prenumeravo 880 žmonių, o populiariausią medžiagą („Vilkų šeima“) peržiūrėjo 21 tūkst. (Rzeczpospolita). Subsidija tik nežymiai prisidėjo prie tekstų autorių biudžetų, iš viso jie gavo 323 tūkst. PLN kaip mokesčių už publikacijas Puszcza.tv portale, likusias lėšas redaktorius Sakiewiczzius skyrė reklamai ir projekto įgyvendinimui skirtai įrangai įgyti.

Jungtinės dešinės politikų bandymai paveikti komercinės žiniasklaidos veiklą Lenkijoje taip pat buvo susiję su jos savininkų įtikinėjimu parduoti akcijas valstybinėms įmonėms arba kitiems pakaitiniams subjektams. Likus keliems mėnesiams iki parlamento rinkimų (2023 m.), „Wirtualna Polska“ vyriausiasis redaktorius Pawełas Kapusta atskleidė, jog po kritiškų publikacijų apie valdančiąją stovyklą pasigirdo pasiūlymas, kad mediją įgytų valstybės valdoma įmonė ir vėliau „daryti bendrą interesą“, net atleidžiant valdžiai nepalankius žurnalistus. Naujienu portalą „Onet“ vyriausiasis redaktorius Bartoszas Węglarczykas taip pat paskelbė, kad su PiS susijęs asmuo jam dėstė, kokie turėtų būti portalo redakcijos ir valdžios santykiai. Po šių publikacijų kelių dešimčių redakcijų vadovai parengė bendrą pareiškimą: „Būdami stambiausių Lenkijos medijų vyriausieji redaktoriai ir redaktorės giname jų nepriklausomumą ir deklaruojame savo neabejotiną ryšį su žurnalistinėmis vertybėmis, tokių kaip objektyvumas, patikimumas ir žurnalistinis sąžiningumas. (...) Po daugybės bylų netolimoje praeityje – lex TVN, Valstybinės radijofono ir televizijos tarybos procesų, masinių ieškinių, siųstų į Lenkijos redakcijas – tai yra tolesni bandymai apriboti Lenkijos žiniasklaidos nepriklausomybę. (...) Mūsų valdomos redakcijos bendrai ir nuosekliai informuos visuomenę apie bet kokius valdžios bandymus daryti įtaką žiniasklaidai. Kartu kovosime išlaikyti žiniasklaidą laisvą ir nepriklausomą kaip demokratinės visuomenės pamatą...“ (*Mocne oświadczenie...*). Pareiškimas vienu metu buvo paskelbtas visose žiniasklaidos priemonėse, kurioms atstovavo 48 vyriausieji vadovai.

Apibendrinimas

Į klausimus, iškeltus įžangoje, galima vienareikšmiai atsakyti: politikų sprendimai ir veiksmai turėjo neigiamos įtakos žurnalistų užimtumo saugumui visuomeninėje žiniasklaidoje. Ilgametę patirtį turintys profesionalai buvo atleisti remiantis abejotinais kriterijais, o buvo darbinami žurnalistai ir publicistai, kurie atvirai rėmė Jungtinės dešinės stovyklos politiką. 2023 metais pasikeitus valdžiai, žurnalistų užimtumo saugumas visuomeninėje žiniasklaidoje nepadidėjo, nepaisant per rinkimų

kampaniją duotų Pilietinės koalicijos, Kairiųjų ir Trečiojo kelio politikų pažadų. Vėl buvo atleisti iš darbo, šį kartą PiS vyriausybės metu įdarbinieji (arba matomi) asmenys. Personalo politika: logika, naujų darbuotojų atleidimo ar įdarbinimo metodas yra veidrodinis Jungtinės dešinės inicijuotų procesų atspindys.

Yra siaura grupė, kuriai buvo naudingi politikų sprendimai; jai priklausė dešinieji žurnalistai, publicistai ir komercinės žiniasklaidos savininkai. Ištikimybė Jaroslavo Kaczyńskiego partijai buvo įvertinta ir lėmė didelius honorarus bei „žvaigždžių kontraktus“, leidėjai gaudavo Valstybės išdo įmonių apmokėtus reklamos užsakymus arba valstybės institucijų finansuojamas dotacijas. Politikų sprendimai ir veiksmai nemaža dalimi lėmė ir žurnalistų įsidarbinimo komercinėje žiniasklaidoje saugumą. Redakcijų funkcionavimui ir jose dirbantiems žmonėms įtakos turėjo priimtas ar net dar tik rengiamas įstatymas; licencijų elektroninėms žiniasklaidos priemonėms išdavimo būdas; spaudimas leidėjams ir bendradarbiavimo su vyriausybe stiliumi ir masto siūlymas.

Politikų veiksmai turėjo įtakos komercinių žiniasklaidos įmonių konkurencingumui. Remiant valdančiąją stovyklą, 2015-2023 metais buvo galima gauti nemažai užsakymų, pvz., reklamos paslaugų. Priemonė, leidžiančia sukurti ir reguliuoti tokio tipo priklausomybes, buvo (vis dar yra) Valstybės išdo įmonės, priklausančios nuo valdančiosios partijos. Todėl valstybės kontroliuojama degalų įmonė tapo žiniasklaidos grupės „Polska Press“ savininke, tačiau šią investiciją lėmė ne tiek ekonominiai principai, kiek ideologija ir politinis lojalumas. Danielis Obajtekas buvo „Orlen“ valdybos pirmininku, kuris nusprendė įsigyti daugiau nei 20 regioninių laikraščių ir apie 500 portalų, kad sukurtų teigiamą vyriausybės stovyklos įvaizdį. 2023 metais po Seimo rinkimų netekęs minėtų pareigų jis pateko į PiS rinkimų sąrašą ir nuo 2024 metų atstovauja šiai partijai Europos Parlamente. Obajteko profesinė karjera yra ryškiausias Lenkijos žiniasklaidos pramonės priklausomybės nuo politikos įrodymas.

Neatmetama galimybė, kad žurnalistą – apie tikrovę kalbantį pasakotoją, netrukus pakeis botas. Yra daug požymių, kad autokratinė

valdžia gali sunaikinti žodžio laisvės troškimą tiek tarp žurnalistų, tiek tarp žiniasklaidos turinio gavėjų. Todėl verta stebėti, kaip ir kiek įvairūs veiksniai, ypač politika, veikia žurnalistiką, siekiant sukurti optimalius šios profesijos funkcionavimo modelius ateityje.

Šaltiniai

1. *15 mln zł na reklamy w mediach Sakiewicza. Ile państwowe spółki zapłaciły im za sponsoring?*, <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/tomasz-sakiewicz-ile-zarabia-reklamy-spolki-skarbu-panstwa-ziureta>: 2024 10 30.
2. Bagińska S., 2024, *Tyle zarabiali komentatorzy TVP. Jest lista osób*, <https://wiadomosci.dziennik.pl/polityka/artykuly/9404936,komentowali-w-tvp-dostawali-za-to-niemale-pieniadze.html>, žiūrėta: 2024 10 30.
3. Dąbrowska A., 2018, *Słońce zmienia orbitę*, „Polityka”, nr 48.
4. *Dorota Gawryluk dyrektorem informacji i publicystyki Polsatu, Henryk Sobierajski na czele nowej agencji informacyjnej*, <https://www.wirtualnemedi.pl/artykul/dorota-gawryluk-dyrektor-pionu-informacji-i-publicystyki-telewizji-polsat-henryk-sobierajski-na-czele-nowej-agencji-informacyjnej-ziureta>: 2024 10 30.
5. *Dziennikarski Kodeks Obyczajowy*, <https://www.dziennikarzerp.pl/dokumenty/>, žiūrėta .2024 08 29
6. Goldyn D., 2024, *TVN w rękach PiS? Dziennikarze ujawniają*, <https://wiadomosci.radiozet.pl/polska/tvn-w-rekach-pis-dziennikarze-ujawniaja-ziureta>: 2024 10 30.
7. *Historia Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji*, <http://www.krrit.gov.pl/krrit/informacje-o-krrit/historia-krrit/>, žiūrėta 2020 01 22
8. *Jacek Kurski*, <https://www.wprost.pl/tematy/10142825/jacek-kurski.html> žiūrėta 2020 01 24.
9. *Jest decyzja w sprawie koncesji dla TVN. Stacja czekała blisko rok*, „Rzeczpospolita” 23.11.2023, <https://www.rp.pl/media/art39383491-jest-decyzja-w-sprawie-koncesji-dla-tvn-stacja-czekala-blisko-rok-ziureta>: 2024 10 30.
10. *Karta Etyczna Mediów*, <https://www.dziennikarzerp.pl/dokumenty/ziureta> 2024 03 10.
11. *Kodeks Etyki Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich*, <https://sdp.pl/o-sdp/dokumenty/kodeks-etyki-sdp/> žiūrėta 2024 03 10.

12. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (tj. Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946.), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>, żiūrėta 2024 03 10.

13. Kowalewski M., 2019, *TV propaganda. Za kulisami TVP*, Warszawa, p. 29.

14. Kowalczyk M., 2020, *Borman*, „Press”, <https://www.press.pl/magazyn-press/artukul/61430,borman> żiūrėta 2024 10 29.

15. *KRRiT przedłuża koncesję naziemną TVN. „Pięć głosów za”*, <https://www.wirtualnemedial.pl/artukul/nowa-koncesja-tvn-krrit-jak-odbierac-naziemna-telewizja-cyfrowa-tvn-international-tvn-turbo> żiūrėta 2024 10 30.

16. Kruk E., 2017, *Dziennikarz jako zawód zaufania publicznego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio G (Ius), vol. 64 (2).

17. Kublik A., 2024, *Dostałem cztery razy w słuchawkach: „Kończ”*. *Kulis politycznego mobbingu w Trójce*, „Gazeta Wyborcza”, <https://wyborcza.pl/7,75398,30390630,byly-dziennikarz-radiowej-trojki-o-politycznym-mobbingu.html> żiūrėta 2024 10 30.

18. Kurpiewska N., 2021, *Koniec projektu Puszcza.tv. Dziennikarze ujawniają, na co poszły pieniądze*, <https://www.money.pl/gospodarka/koniec-projektu-puszcza-tv-ujawniono-na-co-wydano-publiczne-pieniadze-6661281456483104a.html> żiūrėta 2024 10 30.

19. Majewski M., 2020, *Kolejni dziennikarze zwolnieni z TVP, nowi prezen-terzy. Zmiany w telewizji [KTO STRACIŁ PRACĘ LISTA]*, <https://polskatimes.pl/kolejni-dziennikarze-zwolnieni-z-tvp-nowi-prezenterzy-zmiany-w-telewizji-kto-stracil-prace-lista/ar/c1-9289275> żiūrėta 2020 01 22.

20. Mateja M., 2009, *Błazen, bulterier, tygrysyca: strategie komunikacyjne partyjnych ekstremistów*, w: M. Sokołowski (red.), *Media a komunikowanie polityczne*, Toruń.

21. Międzynarodowe zasady etyki dziennikarskiej – Deklaracja paryska z 1983 r., „Mikrus Dziennikarski” 1998–1999, nr 5–6, p. 65–66.

22. Miotk A., *Desk research co to jest – więcej o metodzie badawczej*, <https://annamiotk.pl/desk-research-co-to-jest-wiecej-o-metodzie-badawczej/> żiūrėta 2024 10 20

23. *Mocne oświadczenie naczelnych największych polskich mediów. „Będziemy bronić niezależności dziennikarstwa”*, <https://www.wirtualnemedial.pl/artukul/mocne-oswiadczenie-naczelnych-najwiekszych-polskich-mediow-bedziemy-bronic-niezaleznosci-polskiego-dziennikarstwa> żiūrėta 2024 10 30.

24. Niedbalski M., *Pereira dostał maila. Dyscyplinarki też dla Adamczyka i Tulickiego. Likwidator o milionie*, https://www.press.pl/tresc/80033,adamczyk_tulicki-i-pereira-zwolnieni-dyscyplinarnie-z-tvp_likwidator-pisze-o-dokumentach-i-milionie-zlotych_ziureta 2024 10 30.

25. *Projekt Puszcza.tv. Na co wydano publiczne środki?*, https://www.rp.pl/kraj/art23041-projekt-puszcza-tv-na-co-wydano-publiczne-srodki_ziureta 2024 10 30.

26. Sarzyński P., 1998, *Gra w domino*, „Polityka” 1998, nr 27, p. 17, https://www.polityka.pl/archiwumpolityki/1830300,1,gra-w-domino.read_ziureta 2020 01 20.

27. *Siedem gwiazd, które zniknęły z TVP za czasów Jacka Kurskiego. Nie ma ich już na małym ekranie*, www.wirtualnemedial.pl/arttykul/gwiazdy-ktore-zniknely-z-tvp-beata-tadla-grazyna-torbicka-hanna-lis-kogo-wyrzucil-jacek-kurski_ziureta 2024 10 30.

28. Sobczak J., 2003, *Dylematy zawodu dziennikarskiego (dziennikarstwo między politologią a polonistyką)*, w: R. Bäcker, J. Marszałek-Kawa, J. Modrzyńska (red.), *Zrozumieć politykę. Główne problemy teorii polityki i współczesnej myśli politycznej*, Toruń, p. 66 – 94.

29. Sonczyk W., 2009, *System medialny: zakres – struktura – definicja*, „Studia Medioznawcze”, nr 3 (38), p. 66-75.

30. *Stanowisko Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie zmian w mediach publicznych*, 22.12.2023, https://hfhr.pl/aktualnosci/stanowisko-hfpc-ws-zmian-w-mediach-publicznych_ziureta 2024 10 30.

31. Szot L., 2015, *Dziennikarstwo jako zawód inteligencji*, w: B. Brodzińska, M. Jeziński, M. Mateja (red.), *Zawód dziennikarz. Między misją a profesją*, Toruń, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

32. *Ukazała się książka o zmianach w Polska Press - „Okiem naczelnych” Adama Szynola*, https://www.press.pl/tresc/78611,ukazala-sie-ksiazka-o-zmianach-w-polska-press---_okiem-naczelnym_adama-szynola_ziureta 2024 10 29.

33. Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe (Dz. U. 1984 Nr 5 poz. 24), https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19840050024_ziureta 2024 10 30.

34. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553), https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970880553_ziureta 2024 10 30.

35. Wasiota O., Klepka R., Kopec R. (red.), 2018, *Vademecum bezpieczeństwa*, Kraków, Wydawnictwo Libron.

36. Wilczyńska A., Batorski D., Torrent-Sellens J., 2014, *Employment flexibility, job security and job satisfaction of knowledge workers in Poland*, Doctoral Working Paper Series DWP14-004, Barcelona.

37. Wojciech Mann bez Anny Gacek nie będzie prowadził „W tonacji Trójki”. „Ktoś ma władzę, ale nie rozumie radia”, <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/wojciech-mann-bez-anny-gacek-nie-bedzie-prowadzil-w-tonacji-trojki-jutro-oglosze-co-dalej> žiürèta 2024 10 30.

38. Węglińska A, Szurmiński Ł., Wąsicka-Sroczyńska M., 2021, *Politicization as a Factor of Shaping News in the Public Service Media : A Case Study on Public Television in Poland*, “Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, vol. 72, p. 29-51.

39. Zekić N., 2016, *Job Security or Employment Security: What's in a Name?*, “European Labour Law Journal”, p. 1-30.